

**Píše Hana Šmahelová**

(E\*forum, 21. 03. 2016)

## **Národní obrození vypuštěné a rozpuštěné**

Ediční projekt *Velké dějiny zemí koruny české* dospěl v roce 2013 (XIa, XIb) k období vyznačenému roky 1792–1860. Právě v něm se však doposud dobře fungující mechanismus výkladu, seřazený hlavně na běh politických dějin a zároveň na co největší kumulaci faktů, poněkud zadrhnul. Jisté vysvětlení nabízí úvod: poukazuje se v něm na složitost tohoto období plného protikladů a proměn, které se však většinou neodehrávaly ve sféře politické, nýbrž „spíše v oblasti společenského vědomí a povědomí“, a nechybí ani přiznání, že na uchopení takto zakotvených historických událostí, vyznačujících přechod od osvícenství k paradigmatu moderní doby, již tradiční historiografické metody nestačí.

Jako problém je zde vyznačen i přechod na etnický koncept výkladu, jehož těžiště tvoří národně obrozené hnutí a zejména jeho kulturní, především literární charakter. Není divu, že historici se v takto zúženém prostoru cítí stísněni. Podle nich je v obrazu dějin potlačeno mnoho dalších jevů, například dějiny jiných etnik žijících na našem území (Němci, Židé), poměr mezi zeměmi českými a moravskými, formování moderního nacionalismu, proměny sociální struktury atd.

S vědomím, že pro takto široké panorama se však jen velmi těžko hledá „jednotící výkladový koncept“ (XIa, s. 11), rozhodli se autoři zvolit jistý kompromis „mezi syntézou a analýzou [...] mezi dějinami chronologicky vyprávěnými a dějinami strukturálními“ (s. 12). Rychlý ústup od hlubší rozvahy nad touto zcela zásadní metodologickou otázkou naznačuje sdělení, pod nímž si v daném kontextu lze představit opravdu cokoli – a sice, že „onen jednotící prvek [...] bude tvořit [...] teprve tehdy se utvářející český národ“ (tamtéž, s. 12). Následující terminologickou rošádu, v níž je „národní obrození“ nahrazeno pojmem „emancipace českého národa“ či termínem „národní hnutí“, lze chápat jako logickou snahu udržet na jedné straně ideu národního sebe-uvědomění jako dominantní tendenci dějin tohoto období, na straně druhé však zároveň oslabit její specifickou vazbu na intelektuální a literární prostředí.

\*

Posoudit, jak se tento záměr zdařil, by vyžadovalo mnohem podrobnější analýzu, než jakou umožňuje formát této úvahy. V jejím rámci lze však alespoň naznačit **problematická místa**. První se objevuje již v úvodním svazku (XIa), který sleduje převážně linku politických dějin. Do tohoto kontextu je také jako jedna část *Hlavy druhé* (*Od Metternicha k Bachovi*) včleněn blok *Národní hnutí* (s. 280–327). V úvodní

kapitole se především hojně operuje pojmy jako nacionalismus, národní identita, krize identity, etnokulturní identita, kolektivní vědomí, komunikace apod. Děje se tak však způsobem, který je zcela prost povědomí o konstruovanosti a procesualnosti těchto označení, o jejich významové předurčenosti kontextem, z něhož byla odvozena. Z výkladu je tak vyloučena nezbytná teoretická reflexe, která by pro pojem „národní hnutí“ vytvořila základní významové souvislosti a obecná abstrahující pojmenování umožnila vztáhnout ke konkrétnímu věcnému obsahu. Místo toho se zde například dočítáme, že „etnický princip identity byl konstruován na podkladě kolektivního vědomí“ (XIa, s. 283) nebo že „národní vědomí se stávalo dominantní formou (sic!) kolektivní společenské identity“ (tamtéž, s. 284).

Pokud by čtenáře zajímalo, jaké hodnoty/ideje zmíněný etnický princip reprezentoval, kým byl konstruován nebo komu lze přisuzovat národní či kolektivní vědomí – odpovědi se mu nedostane. Výklad se příliš nemění ani v následující kapitole *Periodizace národního hnutí*. Hned v první větě je sice sděleno, že „české emancipační hnutí prošlo mezi léty 1780 a 1848 třemi základními fázemi“, aniž by však bylo zřejmé, jak je tento pojem vlastně definován, co je možné pod něj zahrnout nebo od čeho k čemu emancipace směřuje. Fáze emancipačního procesu jsou v následujícím výkladu přiblíženy, ale jen ilustrativním popisem dílčích jednotlivostí, především známých osobností (Dobrovský, Jungmann, Bolzano, Palacký ad.), jejichž působení je zasazeno do proměnlivého rámce historických událostí (napoleonské války, metternichovský režim).

Bezpochyby rozhodujícím faktorem pro reflexi národního hnutí byla historická koexistence českého a německého etnika a s tím související otázka poměru mezi češtinou a němčinou. Této problematice se dostává pozornosti pouze ve dvou kapitolách: první z nich popíše (s odkazem na Bolzana) bohemismus jako jeden z potenciálně možných konceptů identity, aby se výklad vzápětí stočil k Palackému, jemuž je zde přisouzena „největší zásluha o formování moderního českého národa“ (XIa, s. 294). V souvislosti se stručným zhodnocením Palackého působení a hlavně jeho historiografického díla se dostane i na odmítavou kritiku ze strany pražských Němců (J. L. Knoll), která má být zřejmě reprezentativním dokladem konfliktnosti česko-německých kulturních vztahů. I v další kapitole (*Česko-německé kulturní a politické polemiky v předbřeznové době*) nahrazuje analytickou úvahu o národnostní otázce pouze ilustrativní příklad, tentokrát v podobě rozdílných představ o prosazování češtiny a vlasteneckém úsilí (F. Schuselka, L. Thun, J. Wenzig). Prezentace národního hnutí je v těchto kapitolách založena hlavně na popisu jednotlivostí, které korespondují s jakousi obecnou představou o různých vlastenecky motivovaných aktivitách směřujících k záchraně („vzkříšení“) české literatury, podněcujících antagonismus vůči Němcům a vyzdvihujících vše české apod. Do takového horizontu lze zasadit všechno možné, od bohemismu až „po všední dny vlastence“ (jak zní název jedné z kapitol). Problém je v tom, že páteřní linii výkladu o době, v níž byly položeny základy moderního státu, z této nekonzistentní směsi uhníst nelze.

Pokud má pojem „národní hnutí“ odkazovat na sjednocující koncepci, potom se neobejde bez reflexe tohoto fenoménu jako **ideologického konstruktu**. Otázka, k jakým hodnotám se člověk hlásí při vědomí své kolektivní identity, nemůže být sice vytrhována z konkrétních historických podmínek, nicméně tyto vnější okolnosti samy o sobě na její zodpovězení nestačí. Hlavní část odpovědi je třeba hledat v intelektuální sféře, ve světě vědy (historiografie, filologie) a zejména literatury, která byla na počátku 19. století stále otevřená evropské kultuře, včetně německé. Toto prostředí nejenže zformulovalo ideový základ českého národního hnutí, ale poskytlo mu také prostředky, které zajistily jeho komunikaci ve společnosti. V tomto smyslu plnila obrozenecká literatura především mimoliterární funkce: jednak jako reprezentace kulturních hodnot, jednak jako významný diskurzivní faktor, bez něhož by nacionální idea sotva pronikla do vědomí širších společenských vrstev, aby zde hlavně prostřednictvím persuasivní rétoriky a mýtopoetických obrazů (srov. Kollárova *Slávy dcera*, *Rukopisy*) pomohla utvářet kolektivní vědomí národní identity.

Snaha vyhnout se těmto aspektům národního hnutí z obavy, že literárněvědný přístup opanuje dějiny tohoto období na úkor komplexního historického výkladu, vychází spíše z neznalosti proměn v současné literární historiografii, a je tedy nejen zbytečná, ale i kontraproduktivní. Ostatně, s kulturně-sémiotickým potenciálem literatury pracuje velmi inspirativně a po řadu let například německá historiografie zaměřená na nacionalismus (např. O. Dann, H. C. Finsen, B. Giesen, W. Hardtwig aj.) nebo teorie zabývající se různými aspekty konstruovanosti dějin (např. P. Bourdieu, M. Foucault, P. Veyne aj.). Výklad, který v naznačených intencích dokáže s děním v oblasti literatury pracovat, přístup k ostatním historickým faktům a událostem nikterak neomezuje, ale naopak vytváří pro jejich interpretaci mnohem širší a pevnější základ. Ve *Velkých dějinách* způsobila jeho absence roztržitost výkladu a zpřetrhání koncepčně nosných souvislostí jak v rámci jednotlivých kapitol, tak v jejich uspořádání do bloků. V prostoru, který je zejména ve druhém svazku zaplněn děním v různých oblastech a rovinách společenské struktury – od průmyslu přes školství, justici, zdravotnickou osvětu až k literatuře a výtvarné kultuře – levitují též významní protagonisté národního hnutí víceméně volně, bez smysluplného zakotvení, jen aby posloužili jako položka v příslušném oddíle. Takto se například zjeví Dobrovský a Jungmann v oddíle vědy, další informace o nich poskytne až blok vyhrazený literatuře. Občas lze také narazit na bloudící (původem) české Němce (K. E. Ebert, R. Glaser, E. Hanslick, U. Horn, A. Meißner, Ch. Sealsfield), kterým se větší pozornosti, a to v rozsahu necelých dvou stran, dostane v rámci kapitolky o „literárním obrození na Moravě“ (sic!).

Není třeba zacházet do podrobností, aby bylo zřejmé, že se autorům *Velkých dějin* podařilo odolat koncepčním nástrahám literatury a uhájit před ní nárok dalších oblastí na místo v obrazu dějin 19. století. Lze jen žasnout, jak se obsah národního hnutí podařilo tímto způsobem vyprázdnit, jak se jeho literárně zformulované myšlenkové jádro rozptýlilo do spousty heterogenních, podružných (většinou životopisných) detailů a jak posléze, v bloku o literatuře (též divadlu a hudbě), definitivně zmizela naděje na překonání zavádějících frází a stereotypů, které žijí svůj život věčný v učebnicích a

starší odborné literatuře.

*Velké dějiny zemí koruny české, sv. XIa.* (P. Bělina, M. Hlavačka, D. Tinková). Praha – Litomyšl, Paseka 2013, 466 s.

*Velké dějiny zemí koruny české, sv. XIb.* (M. Hlavačka, J. Kaše, J. P. Kučera, D. Tinková). Praha – Litomyšl, Paseka 2013, 523 s.

[www.ipsl.cz](http://www.ipsl.cz)